

Elherdált évtized?

Öt éve történt. Évfordulók.

1989. máj.–jún. a Nagymaros–Bős-építkezés leállítása. – Azután június 16. – Nagy Imre és társainak, a sztálinizmus áldozatainak újratemetése. Szeptember 10. – a keletnémet menekültek kiengedésének bejelentése. Majd a 4. Köztársaság kikiáltása október 23-án (a felkelés évfordulóján) és így tovább és így tovább...

Számvetések... Új választás ez év májusában; új erők benyomulása (visszanyomulása) a politizáló és értelmiségi elit soraiba. – Itt fenn a hegyen megkéséset az ősz. A szobában a jövő évi tervek zsebben meggyűródött vázlatcédulái hevernek. Asztalon, ágy mellett. Ma van a „4 igen” évfordulója. Ötödik ez is, még sincs ünneplés. És nyár óta elmaradnak a vezércikkek. Nem időhiány miatt. Az elmúlt öt esztendő újragondolásai elakadtak?

Számvetések... Talán túl nagyok voltak a hegy mozgások, s túl kicsinyek a megszületett egerek? Ahogy szomszédaim mondják? Egyszerű, kétkezi munkás emberek. Sokat várók, kétszer is az újra – ha nem is ugyanazon pártra – szavazók. Az újra, ami megindult valamikor. De mikor? '53-ban, '56-ban, '89-ben, '90-ben, vagy éppen '45-ben? '89-ben, így ők. Maradjunk ennél. Erre még emlékeznek.

De azután mindezekből mi lett?

*

Emlékképek, naplófeljegyzésekbe szorult adatsorok.

Nagymaros, Bős. Lelkes rendszerváltó tüntetések. Tacepaók, a monumentális beruházások, természetátalakítások szimbóluma, az erőműépítés ellen. – Elbizonytalanított „vizes” szakemberek, akik évtizedek tapasztalatát, nemzetközi példák erejét vetik harcba az építkezés szükségességének védelmében. Isten tudja, honnét előkerülő ellenszakértők: lelkes, kreatív szóonokok, debattőrök. Akik valami forradalmi történelemszemlélet neveltjeiként keresik a szent célt. S most nem a Bastille lerombolása, nem Táncsics börtönének megnyitása, a jobbágykötelek lepatintása jutott, hanem egy erőmű. Ügyesebbek a tömegkommunikációs vitákban, mint amazok, a mérnökök. Szent céljaink: az emberi környezet védelme a technokrata erőszak ellen, szent célunk: a megalomániás diktatúra végleges elsöprése. Politikai szempontok, indulatok.

Azután elkövetkezett a bódító lakoma után a másnaposság, s a kérdések: vajon jó helyre találtak-e a politikai lelkesedés robbanószekrényéből széttröpillt aknák? Vajon nem a szakszerű – a közösség hosszú távú céljait, a hosszú távú érdekeket szolgáló – érveket söpörtük le a viták asztaláról? S most meakulpázhatunk rendre, hangoztatva jó szándékunkat, ami – tudjuk nem mentség. 1989 eufóriáját újraélni tragikomikus volna ma, amikor vízköbméterek milliói-ról, gát- és erőműrendszerek működési rendjéről, egy jól működő szakapparátus presztízsének szétveréséről beszélnek forrásaink. A történeti számvetésnél nem mérce a fiatalos hév diktálta lelkesedés, netán „belvárosi mucsaiságunk”. Mert ilyen is van...

Nagy Imre újratemetése. A kormány adja a biztosítást. Tárgyalások a családdal, ellenzékkel. Megegyezések. Az uralkodó párt vezetése csak részben tudja, mi történik. Tudomásunk szerint nincs teljesen informálva (talán majd utólag „kiderül”: a titokzatoskodási játékban mégis ők voltak a jobbak, s titokban „informálódtak”). Azután egy mások által ösztönzött hang az „agyagba döngölés”-ről. Egyes irányzatok föld alá szorításáról. S a tűzre, forradalmi tettekre vágyó, lobbanni kívánó közhangulatban lángot vet a szikra.

Nemes szándék: eltörölni mindent, ami lehetővé tenné a diktatúra visszatérését. Az adminisztráció vezetésének, a féllégális politikai erőknél vágya egybeesett. A „döngölés”-t a költői ifjúi hév egyszerű szimbólum-túlzásának tekintettük. A történelemből oly jól ismert jelenségnek.

S ki törődött a szürke tényekkel? Ki figyelt arra, hogy a visszahúzó erők esetleges mozgalmát egy, az adminisztráció adta átlag-biztosítás is visszafoghatta. Ha még egyáltalán lett volna erejük. (Talán utólag kiderül, volt ilyen szervezett szándék és erő még ... Források kérdése.) De megkezdődött valami: a radikális agyagba verés jelszóháborúja.

Emberek százezreinek önkritikára, önmagunk felülvizsgálatára lett volna szükségünk. Gondolkodásváltásra, valódi rendszerváltásra a közgondolkodásban. Össztársadalmi méretekben. Célok, ideák, ábrándok felülvizsgálatára. Ehelyett indulatháború kezdődött, új típusú kiszorítási. Emlegették, akik megélték a 40 évvel ezelőtti időket. Csak az akkori kiszorítódsítól elütően, nem táborokba, kitelepítésekbe kényszerítve, hanem szívinfarktusra, emberi meg hasonlottságba kergette sokakat. A megbélyegzettek.

A diadalittasság utáni másnaposság állapotában a közösséget megtartó intézményeket kellene működtetni. Hozzáértés után keresgélünk. S találunk a közügyektől a maguk magán-szférájába visszahúzódtó tízezreket. S a szépen beszélők, a lázas szeműek csetlenek-botlanak – jó szándékra, tanulatlanságra, tapasztalatlanságra hivatkozva. A rendszerváltásból őrsegváltás

Folytatás a 22. oldalon

TARTALOM

• **Glatz Ferenc:** Elherdált évtized? 2

BOSZNIA TÖRTÉNETE

- **Engel Pál:** A középkori Bosznia 3
- **Szakály Ferenc:** Az iszlám északkeleti védőbástyája 7
- **Niederhauser Emil:** A nemzeti megújulás kora 11
- **Bíró László:** Nemzeti mozgalmak Boszniában 11
- **Palotás Emil:** Okkupáció – annexió, 1878–1908 14
- **Bíró László:** Bosznia és a bosnyákok Jugoszláviában, 1918–1991 19

FIGYELŐ

- **Tóth István György:** Misszionáriusok Magyarországon 23

JELENIDŐBEN

- **Demény Lajos:** A diktátor és a nemzeti történelem 26

NYÍLT TÉR

- **Olvasóink írják**
- **Erényi Tibor–Sipos Levente:** Aczél György a népies–urbánus ellentétekről, Kádár Jánosról 27
- **Tomsics Emőke:** Víg élet a Duna jegén 30

Tisztelt Szerkesztőség!

- **Vezényi Pál:** Magyarok képe külföldön 32
- **özv. Kovács Ákosné:** Esküvő, 1942 32

ÉLETUTAK

- **Tilkovszky Lóránt:** Bajcsy-Zsilinszky pályaképe 33

História

Szerkesztő: GLATZ FERENC

A szerkesztőség munkatársai:

KERTÉSZ ISTVÁN, SIPOS PÉTER, SZAKÁLY FERENC, VÖRÖS KÁROLY

Munkatársak: Demeter Zsuzsanna (kép), Stemplerné Balog Iлона (kép), Kovács Éva (szöveg), Horváth Imre (számítógépes tördelés)

Felélős kiadó: História Alapítvány
Elnök: Niederhauser Emil
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Úri u. 53.
Telefon: 156-0457 Levélcím: Pf 9. Bp. 1250
A História Alapítvány bankszámlaszáma:
501-012539-4 OTP Bp., I. Ker. Alagút u. 3.

Szedés, tördelés: MTA TTI Kiadványcsoportja
Vezető: Burucs Kornélia
Készült a Veszprémi Nyomda Kft-nél Veszprém, Órház u. 38.
Felélős vezető: Fekete István igazgató

Terjeszti: a Magyar Posta
Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál és a Helírnél, 1900 Budapest, Lehel u. 10/a közvetlenül vagy postautalványon

Megjelenik évente tízszer.
Előfizetési díj: 1 évre 500 Ft
Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat
Budapest, Pf. 149. H-1389

HU ISSN 01392409. Index: 25384

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza!

Elherdált évtized?

Folytatás a 2. oldalról

maradt volna? A generációváltás karriervágyának újabb elszabadulása következett be, mint egy másik – akkor, 1949-ben sajnos valóban radikális – rendszerváltás korában? S az akkori agyagba taposók, ma már túl a hetvenen, évtizedek óta magukban cipelik fiatalkori láng-lelkűségük éveinek hordalékait? S környezetükben kénytelenek nap mint nap elnézést kérően tekinteni a betaposást túlélők szemébe...

Radikálisnak csengő hangoskodás, belegázolás százazrek emberi méltóságába. Ellenállást, első haragot szül az emberekből. Idén májusban százazreket hajtott más irányba szavazni. Nem a gúnyosan emlegetett nosztalgia a régi rendszer iránt, hanem az elkeseredés, a megbántottság, a kollektív lelki megalázás. Olyanokban gyülemlett haragvó keserűséggé, akik, ha békén hagyják őket, az új odaadó katonái lehetnek volna. Életüket jogosan – mert csak egyszer élhetik le – újragondolók. De így most maradtak sérülten, kérgesült reflexekkel, tőlünk idegenek. S tönkrement emberek. Álradiális lázasság – mert ilyen is van – a higgadt átépítés helyett.

A volt tévedések harsány szidalmazása az összeomlás után könnyű. Az új célok pontos megjelölése – az már tett volna. Túl mélyre ivódott a vonzalom a „nem” programjához, a vonzalom a mindentagadáshoz?

A valóban radikális rendszerváltás: a közösség tagjainak, a polgár életcéljainak átprogramozása. Önmagunkban megélt, magunk által kikényszerített folyamat. És minden ez irányba cselekedni akaró polgárnak a startnál helyet biztosítani. Pozitív programok megfogalmazásához ez vezethet.

És ismét '89. Augusztus–szeptember. Keletnémetek kiengedése. Titkos tárgyalások, hosszúórás megbeszélések a nemzetközi menekültügyi megegyezésekhez csatlakozásról. Romániai magyarok esetleges átáramlásának jogi biztosítékát és ezzel együtt a keletnémet turisták helyzetmegoldását keresve. A különrepülő-utat követő konzultációk...

A politikai táborhatárok a szovjet megszállási zóna határai is. A romániai magyarok dolga táboron belüli ügy. A németügy feloldása a zóna felszabadításának lehet kezdete. „Egyszer be kell fejezni a második világháborút!” Jól időzített bejelentés.

Azután mi lett a feltört szovjet zónából? Mi lett a napi életét a névtelenben leléő kelet-európai polgár hazáiból?

Vádak ellenünk, számvetés magunkban. Igaz lenne, hogy a váltásból csak az elitértelmiség lát hasznot? No és a feltörni képes új középosztály? Nincs többé cenzúra, polit-drukk, az utazás szabad, szabad a gazdagodás. A munkaképes társadalom felét viszont veszélyezteti a munkanélküliség. Éppen azokat a korosztályokat, amelyek életprogram-módosításra már képtelenek. És a nyugdíjasok? Vagy föld alá parancsolhat korosztályokat az elv, amit úgy nevezünk: a termelés gazdaságilag racionális rendje? Most derül ki: a szovjet rendszer más és más épületét kívánja lerombolni az író, a politikus, a vállalkozó és megint más a kétkezi munkás, a kistisztviselő.

Vádak ellenünk: a magyarság nemzeti sérelmeinek orvoslását ígértük a szovjet összeomlása után. Sokan Romániából, Szlovákiából írják: erősebb a kisebbségellenesség, mint a diktatúra idején. (Egyébként is: a SZU szétesésével, az új „nemzetállamok” létrejöttével 60–70%-os nemzeti többséggel élnek már államok. A magyar kisebbség többé nem Európa legnagyobb kisebbsége.) Érveltünk a javulás mellett. Kevés hatással. Nem opportunizmusból. Hogy a kormányzati politika része lett '90 óta a kisebbségpolitika. De emlegetik Marosvásárhelyt, a jugoszláviai magyar menekülteket. Azután természetesen Boszniát. S kérdik: képesek vagyunk megvalósítható javaslatokat tenni? Lobogtatjuk Magatartáskódex-javaslatunkat... Magyarazzuk szomszédainknak: a magyarság számára követelt kulturális és területi autonómia, mindenekelőtt a községi autonómia nem bánt szerb, román, szlovák állami érdeket. Ők magyarazzák nekünk: tőlünk délre és keletre a községek igazgatási autonómiájának nincs hagyománya. Ami volt – szász, magyar hagyomány –, idegen az ő területszervezésüktől. Azután a muszlimok önekik magyarazzák: az iszlám közösségszerveződés nemcsak tőlünk, a nyugati keresztény–zsidó hagyománytól tér

el, de tőlük, a keleti ortodoxiától is. És a vallási hagyomány eltérései mögött évezredes köznapi szokásrendszer különbségei rejlenek. Egyáltalán nem a hitélet dolgai. Az ortodox és nyugati vallás eltérése ismert a köznapi élet szintjén: a hívő és a pap viszonya, az egyházi és világi hatalom egybeesése, illetve különválása – és így tovább. Az iszlám hitvilág azután már végletesen különbözik a mienktől ember és világmindenség, vallás és államiság, világi és egyházi bíraskodás, családszervezésben nő és férfi viszonya.

A diktatúrák leszorították az ellentéteket, intézményeik nem vettek tudomást az etnikai, felekezeti feszültségekről. Magyarazzuk: most felszakadnak. Mai vádak: a szovjet volt nyugati bírálói, akik a nemzeti szabadságot ígérték az összeomlás utáni időkre, most rosszalóan hirdetik mind gyakrabban: a térség nemzeti-önállósodási törekvései, számtalan kis nemzetre-államra tagolódása az összeurópai fejlődés ellen munkál. Náluk – úgymond – integráció, nálunk dezintegráció. De hát erre biztattak bennünket: az etnikai, nemzeti jogok megszerzésére a szovjettel szemben. S most kiderül, hogy nem is olyan „haladó” ez?

Az iskolapélda természetesen Bosznia. Mert ott lőnek.

És záporoznak a szemrehányások: csak nagyhatalmi érdek, de hogy valami erkölcsi értékrend mozgat itt mindent a szovjet után. Az oroszok – mint évszázadok óta mindig – kiállnak a szintén ortodox hagyományú szerb érdekek mellett, Németország pedig a volt Német–római Birodalom szellemi peremterületei, a visegrádiak, Horvátország és Szlovénia mellett...

*

Zsebben gyűrött cédulák, jegyzetfüzetlapok nemzetközi konferenciák elemzéseiről. Hazatérve és utána, itt a hegyen, vastag ceruzával rájuk vésett kérdőjelek.

Elherdált évtized lesz a '90-es évtized a nemzet életében? Igaz, hogy az új rendszer felgyorsította az elit felső rétegének hanyatlását? Igaz, hogy „konzervatívok” és „haladók” az utóbbi másfél száz esztendőben mindig jobban koruk átlaga felett állottak, mint maiak? S az összehasonlítás érvényes a '60–80-as évekre is?

Vastagceruzás kérdőjelek.

Mit tehetünk? Feladni a lázas álmokat? Ésszerű korrekcióra képesség, ha kell, a vízköbméterek, energiajövő ügyében? De nem feladni az elvet, a természet egyensúlyának védelmét.

Mit tehetünk? Elhagyni a gondolat visszaszorítottságából, vagy éppen féllégális megtúrtségból származó görcsöket? Tudomásul venni: más az ellenzéki, s mása kormányzó képesség. De nem feladni következtetésünket: sem a proletárdiktatúra, sem a szovjet típusú szocializmus nem lehet életképes a századfordulón, a chip-korszakban.

Mit tehetünk? Feladni doktrinerségünket, feledni kapaszkodásunkat múlt századi ideológiákba vagy a földgolyó másik felén megtapasztalt közösségre rendező elvekbe? S feladni a skatulyacímkeinket? („Keresztény”, „nemzeti”, „liberális”, „baloldal”, „jobboldal” stb.) De szenvedélyesen kutatni az itteni – nálunk és szomszédainknál működő – közösségmegtartó erőket. És egyszer végre tudomásul venni a magyarság reális lehetőségeit, súlyát a világpolitikában. Felébredni a trianoni sokkhatásból...

Mit tehetünk? Kikapcsolni hang- és képdobozainkat, melyek az egy helyett a többpártközpontból kiáramlott személyeskedések politikájával tömtek? A középosztály egy részének hangos önmegvalósításában több önmérsékletet. S helyette jobban figyelni a földműves lépésrítmusát, az iparos munkamezodulatait, a boltos szorgoskodását, a nemzetnapszamos tanító erkölcsnevelő erőfeszítését. Ahogy itt fenn a hegyen a rendszeres őszi ásás, trágyázás, az eső előtti porhanyós földben a kőteraszok építésével gyúrjuk, formáljuk hozzánk a tájat. S magunkat a kultúrkörnyezethez. S lenn a völgyben faluszépítő értelmiség igyekszik útépítéssel, művésziskolával szoktatni a helyi társadalmat, népességet igényhez, önművelődéshez, önbecsüléshez... A szorgos önfenntartó – bennünket fenntartó – munka. Az évforduló nélküli. Mit tehetünk? Ezt tegyük meg történeti és politikai értékrendünk alapjának.

Zebegény, '94. november 26.

GLATZ FERENC